

AGUMAGU IGBO NA EKERECHI: NNYOCHA ABU EKERECHI A HOORO N'IJE UWA

Nkoli Mercy Nnyigide, PhD

Department of Igbo, African and Asian Studies

Nnamdi Azikiwe University, Awka

Anambra State, Nigeria

Phone: 08038726717

Email: nm.nnyigide@unizik.edu.ng

Umi

Abu Igbo bu otu n'ime ngalaba agumagu Igbo. Ufodu ndi odeabu Igbo na-esite n'abu ha eziputa ekerechi di iche iche. N'agbanyeghi na ndi odeabu Igbo na-eziputa otutu ekerechi n'oru ha, nchoputa na-egosi na ufodu ndi okammuta agumagu Igbo, ndi ntule, ndi nkuzi na umu akwukwo kara nwe mmasi n'inyocha ihe ndi ozo a na-eziputa n'abu Igbo di ka ihe gbasara ndorondoro ochichi, jenda, ekpemekpe, omenaala, usoro ichu nta akunauba na ohaobodo, dgz. Nke a na-egosi na ndi a enwekebeghi mmasi n'inyocha ekerechi di iche iche a na-eziputa n'abu Igbo. Ebumnuuche nchocha a bu ka a choputa ma o nwere mmekorita di n'etiti agumagu Igbo, okachasi abu ederede Igbo na ekerechi. Na nchocha a, e sitere n'akwukwo abu Igbo a kporo *Ije Uwa* horo abu ndi a: "Onwa" na "Mmiri Ozuzo". A gbasoro usoro atutu nnyocha agumagu kegburugburu, ya bu ekokritisizim n'inyocha abu ekerechi ndi a hooro. Site na ntucha e mere, nwanchocha choputara na e nwere mmekorita n'etiti agumagu Igbo, okachasi abu Igbo na ekerechi. Nwanchocha choputakwara na abu ederede Igbo bu ngalaba agumagu Igbo ndi odeabu na-agbadokari ukwu na ya eziputa ekerechi. A choputakwara na ufodu ndi odeabu Igbo na-esite n'abu ha too ekerechi, ziputa nkamma ha na mmekorita di n'etiti mmadu na ekerechi. A na-atu anya na a ga-esite na nchocha a mee ka mmekorita a di n'etiti agumagu Igbo, ekerechi, mmadu na gburugburu ya dowaga ndi ntule, ndi oguu, ndi nkuzi na umu akwukwo anya.

(Poetry is one of the genres of Igbo literature. It has been observed that some Igbo poets represent many natural phenomena and raise ecological issues in their poems. But studies show that some Igbo scholars, critics, teachers and students are more interested in examining other issues raised in Igbo poems such as political, religious, cultural, socio-economic and gender issues. It is obvious that they do not show concern on ecological issues raised in Igbo poems. It is against this backdrop that this study examines selected written Igbo poems so as to ascertain the relationship between Igbo

literature, especially Igbo written poetry and natural phenomena. To get about this, two poems on natural phenomena: “Onwa” and “Mmiri” were selected from the poetry book titled *Ije Uwa*. The study adopted the ecocritical literary approach in analyzing the selected poems. From the analyses, it is revealed that there is a close relationship between Igbo literature, natural phenomena and environment. Unlike other Igbo literary genres, the study shows that natural phenomena are more represented in the poetry genre. Besides, the researcher observed that the poet of the selected poems addressed natural phenomena and raised ecological issues in the poems. Therefore, it is hoped that this study would unveil some ecological issues raised in the selected poems and also raise the interest of scholars, readers, teachers, students and all lovers of Igbo literature to the natural phenomena and ecological issues represented in Igbo poetry).

Ndubanye

Agumagu bu uzọ putakarịchara ihe ndị odee si eziputa echiche, mmasị na mmetuta ha n'ebe ihe dị iche iche Chukwu okike kere dị. Ederede a na-eleba anya ichoputa ma e nwere mmekorita dị n'etiti agumagu Igbo na ekerechi. Ederede a gbadoro ukwu n'agumagu Igbo. Ya bu agumagu ndi ahụ e ji asusu Igbo ziputa. Otutu ndi odee agumagu Igbo na-esite n'oru ha eziputa ekerechi. N'ederede a, ekerechi putara ihe di iche iche e kere eke a na- ahụ na gburugburu mmadu dika: osisi, anyanwu, onwa, kpakpando, mmiri ozizo, dgz. N'okike uwa, e nyere mmadu ikike n'ebe ekerechi ndi a no. Ebumnobi e ji kee ihe ndi a bu ka ha baara mmadu uru. A bia n'agumagu Igbo, o bu ihe doro anya na o bu ngalaba abụ ka a na-esikari eziputa ekerechi kari na ngalaba agumagu ndi ozọ. Mana nchoputa na-egosi na ufodu ndi onyocha agumagu Igbo kara nwe mmasi n'inyocha ihe ndi ozọ a na-eziputa n'agumagu Igbo dika ihe metutara usoro ochichi, omenala, jenda, dgz, kari n'inyocha ekerechi a na-eziputa n'abu Igbo. Nke a na-egosi na ndi onyocha a enwekebeghi mmasi n'ebe ekerechi ndi a no. Ufodu ndi onyocha Igbo aghotabeghikwa mmekorita di n'etiti ekerechi, agumagu na mmadu dika etu ndi onyocha Bekee sirila mara. O buru na e lee anya n'ebe di iche iche n'awa taa, okwu a kpu n'onu bu nsogbu ekereuwa di iche iche dika iju, mbize, mmeto mmanu ala, dgz. Nsogbu ndi a na-adaputa site na mmekpaaahu mmadu na ekerechi na-enye onwe ha. Dika Dobie (2012) si kwaa, otutu ndi onyocha agumagu Bekee na-agbasi mbọ ike inyocha akwukwo agumagu di iche iche iji choputa echiche ndi odee n'ebe ekerechi na nsogbu ekereuwa di. Ha na-achikobakwa ogbakọ ndi okammuuta, ndi nkuzi na umu akwukwo gbasara onodu ekerechi n'agumagu Bekee.

N'ihị nke a, ọ dị mkpa na a ga-esitekwa n'agumagu Igbo, ọkachị na ngalaba abụ Igbo choputa etu ndị odeabụ si eziputa ekerechi nakwa mmekọrịta dị n'etiti mmadụ na ekerechi n'abụ ha. Ọ bụ ihe a ka ederede a na-eleba anya na ya. A na-atụ anya na ederede a ga-enye aka mee ka a ghotawanye onodu ekerechi n'agumagu Igbo ma kpolitekwa mmuo ndi oguu, ndi onyocha, ndi nkuzi na umu akwukwo n'ebe ekerechi a na-eziputa n'abụ ederede Igbo di.

Mputara Agumagu Ederede Igbo

Agumagu ederede Igbo bu agumagu ndi ahụ e cheputara, nke na-eziputa echiche na uzọ ndu ndi Igbo tinyere omenaala ha, bu nke e jiri naani asusu Igbo wee dee. Tupu a nabata nkowa a, dika Onyekaonwu (2006) si kwu, e nwere ndorondoro ndi kwe na ndi ekweghi n'etiti ndi okammuta agumagu Igbo. Ndorondoro a mere ka e nwee otu abuo. Otu nke mbu bu ndi kwenyere na nkowa a e nyere. Ha gunyere ndi okammuta ndi a: Emenanjo, Nnabuenyi Ugonna, Mmaduka, Obumselu na Onyekaonwu.

Onyekaonwu (2006) gara n'ihu kowaa na ndi otu a kwenyere na ihe ndi a bu ihe di mkpa iji kpebi ihe bu agumagu Igbo:

- i. Ọ ga-abu nke na-eziputa echiche na uzọ ndu ndi Igbo.
- ii. Ọ ga-aburiri asusu Igbo ka e ji ziputa ya.

N'uzo ihe abuo a, nke kachasi mkpa bu nke abuo - na a ga-ejiri asusu Igbo wee ziputa ya. Nkwenye ha a gbadoro ukwu n'echiche Obi Wali dika Acholonu (1981) si ziputa ya n'Onyekaonwu (1986:5). Ọ kowara na ihe bu agumagu Afrika ga-aburiri nke e ji asusu ndi Afrika wee dee.

Onyekaonwu (2006) ziputakwara ndi no n'otu nke abuo. Ha gunyere ndi okammuta ndi a: Ernest Emenyonu, Catherine Acholonu, E. Ebeogu na N. Inyama. O mere ka a mata na ndi a bu ndi kwenyere na agumagu ederede Igbo bu agumagu ahụ nwa amaala Igbo dere, nke na-eziputa echiche na uzọ ndu ndi Igbo bu nke e jiri asusu Igbo maobu nke Bekee wee dee. Dika Onyekaonwu (1986) si kowa, ndi otu a kwuru na ihe di mkpa iji mata agumagu ederede Igbo bu ihe ndi a:

- Nwa amaala Igbo ga-ederiri ya
- Ọ ga-eziputa echiche na uzọ ndu ndi Igbo
- A ga-eji asusu Igbo maobu nke Bekee wee deputa ya.

Ozo, Onyekaonwu (2006) ziputara arumaru uka otu nke abuo ji akwado ihe ha na-ekwu bu ndi a:

- Na nwa amaala obodo ọzọ agaghị amacha ntọala na ihe niile mejupụtara asụsụ Igbo nke iji ya wee dee agumagu Igbo.
- Na o teelari asụsụ Bekee jiri were ọnọdu na ndụ ndị Igbo na ala Naijiria. Nke a mere na e jizi ya mere asụsụ mmekọrịta na Naijiria. N'ihie nke a, ma e jiri asụsụ Igbo maọbụ nke Bekee deputa agumagu Igbo na ọ dighi ihe di njo na ya; kama ihe di mkpa bu na ọ na-eziputa echiche na ụzọ ndụ ndị Igbo.

Onyekaonwu (2006) mekwara ka a mata na ndi otu nke mbu gbaghara echiche ndi otu nke abuo site n'ihie ndi a:

- Na ọ bughị eziokwu na ọ ga-aburiri nwa amaala Igbo ga-ede agumagu Igbo, n'ihie na nwa amaala Yoruba maobu Awusa a muru n'ala Igbo, zuo n'ala Igbo, guo akwukwo n'ala Igbo, ga-enwe ike imuta asusu Igbo n'udi na ọ ga-enwe ike iji ya dee akwukwo agumagu.
- Na ọ dighi otu asusu nwere ike iwere onodu asusu ozọ n'ụwa a. N'ihie nke a, ọ dighi mgbe asusu Bekee ga-eji nochie asusu Igbo bu nke e ji eziputa agumagu Igbo.
- Na agumagu obula bu asusu ya ka e ji echekwawa ya. Ya bu, asusu ndi ahụ e ji dee ya. O bukwa naani asusu ahụ ka a ga-eji na-eziputa ya.
- Na ọ dighi uzọ a ga-esi tughari otu asusu wee baa n'asusu ozọ ma nwee ike iziputacha n'uju echiche di n'asusu e si na ya wee tugharia ya.

Na mmechi arumaru uka ha, ha na-akowa na obuladi mbu niile Chinua Achebe gbara iji wee webata asusu Igbo n'ime agumagu Bekee ọ na-ede, na ọ dighi mgbe a ga-eji were agumagu Achebe dere dika agumagu Igbo. Ha kwuru na udi agumagu ndi a Achebe dere dika usu nke esoghi n'anụ elu nke o ji eso n'anụ ala. Ha esoghi n'agumagu Bekee maobu Igbo n'ihie asusu e ji dee ha.

Dika Onyekaonwu (2006) si kowa, ọ bu okpurukpu okwu ndi a ka ndi otu nke mbu ji merie ndi nke abuo, e wee kpebie na agumagu ederede Igbo bu agumagu ndi ahụ na-eziputa echiche na uzọ ndu ndi Igbo, nke e ji naani asusu Igbo wee dee.

Ezema (2010:9) kwadoro nke a n'ihie na ọ si,

Agumagu ederede Igbo dika iduuazi, ejije na abụ bu nke ji asusu Igbo kwara ngwa oru nke na otu e si ama nke obula bu site n'udi asusu e ji dee ya. Agumagu iduuazi na ejije Igbo ji asusu kwara ngwa oru kama na asusu abụ na-adi omimi na nghota karia nke ha.

Mputara Abu

Mgbe ufodu, ihe gbasara mputara abu na-agbagwojukari ufodu mmadu, okachasi umu akwukwo anya. Tupu a gaa n'ihu n'ederede a, o di mkpa ka e nyetu ufodu nkowa ntala gbasara abu Igbo. Otutu ndi okammuta enyela nkowa di iche iche gbasara abu. N'ebe a, a ga-eleba anya na nkowa di iche iche ndi okammuta n'agumagu Igbo na nke Bekee nyerela gbasara abu. A na-atu anya na nke a ga-enye aka mee ka a ghotawanye ederede a.

Abu bu otu n'ime ngalaba agumagu e nwere. Na nkowa nke ya, Nwadike (1992:38) si,

Abu bu ihe odide ma o bu ogugu si n'uche puta nke a (sic) dere ma o bu guo n'uzo di mpirisi, tumadu nke na-akowa echiche di omimi ma o bu nke ezi uche n'asusu na-enweghi atu iji gosiputa ihe mere eme ma o bu ihe a na-ele anya gaje ime eme.

Site na nkowa a, Nwadike mere ka a mata na a na eji asusu di ogo eziputa abu. N'echiche ya ozo, Nwadike (2003:72) nyewanyere nkowa maka abu. O si, "Abu, dika ngalaba agumagu ozo, bu orunka nke e tinyere n'asusu di ogo, hazie n'usoro puru iche, bia nwee echiche miri emi na mmetuta n'ahu na n'obi". Ihe ndi ozo putara ihe na nkowa a bu na abu na-enwe nhazi puru iche, echiche miri emi na mmetuta obi.

Na nghota ya gbasara ihe bu abu, Anozie (2007:14) si, "Abu bu otu udi agumagu juputara na nka, mmadu ji akowa ndu ekere na ihe ndi ozo a na-ahu na-eme n'owa". Nkowa Anozie a dabara nke oma n'ihe na ufodu ndi odeabu na-eji abu ha akowaputa ihe di iche iche gbasara ekerechi na ihe na-emegasi na ndu na n'owa. Ha na-ejikwa abu ha akato akparamagwa ojobo n'ohaobodo. N'echiche nke ya, Ekwealor (2009:26) si, "Abu bu ngalaba agumagu na-ejikari enyookwu (nhurunuche) na ndanusoro aru oru. O bu eziokwu na a na-edu abu n'ogbara n'ogbara ma o bughu nke a na-emebe abu. Ihe na-emebe abu bu nkaasusu e jiri dee ya". Echiche a na-akowa na ihe mere abu ji di iche na ngalaba agumagu ndi ozo bu na o na-eji nkaasusu na ndanusoro aru oru n'uzo puru iche. Okoye (2013) kwara na oru kacha mkpa abu na-aru bu na o na-eziputa nkamma. Nkamma abu na-agbadokari ukwu na uda na nhurunuche, ya bu ihe o na-eme ka a nu, na ihe o na-eme ka e jiri anya ime echiche hu, nke na-akpalite mmasi. Asika (2014) kwara na abu bu echiche nke e ziputara n'udi ahiri bu nke na-akpalitekaricha mmetutaobi omiiko, iwe, obi ilu, mmasi, mwute, onu, egwu, afo ojuju, ndidi nakwa nghota ndu na ihe di iche iche di na n'okirikiri mmadu.

Abu Ekerechi

Dịka aha ya si dị, ọ bụ nkenụdị abụ ederede Igbo na-eziputa ihe dị iche iche Chukwu okike kere site n'irutu aka n'oru ha na-arụ nakwa uru ha baara mmadu. Udi abụ a na-enwe ntughari uche n'ebe ihe e kere eke di iji gosi mmasi, mgbagwojuanya, ujo, moobu mkporomasi. Ihe e kere eke nwere ike buru anyanwu, onwa, kpakpando, ugwu, osisi, mmiri, onwu na ihe ndi ozo (Nwadike, 2003: 97).

ATUTU EDEREDE

Dika a kowarala na mbu, a ga-agbaso atutu kegburugburu maobu ekokritisizim wee tuchaa abụ ndi a hooro. Dobie (2009) kowara na igbaso atutu kegburugburu wee nyochaa agumagu putara ichoputa ka e si ziputa ekerechi n'akwukwo agumagu na oru e ziputara o na-aru n'akwukwo agumagu ahụ. N'akuku nke ya, Bergthaller (2014) kowara na atutu ekokritisizim bu atutu nnyocha agumagu dikarichara ohu a na-agbadozi ukwu na ya were enyocha agumagu n'oge ugbu a. O kwenyekwara na o bu n'afu 1990 ka o malitere nwebe ezi onodu dika otu n'ime atutu nyocha agumagu e ji enyocha agumagu na mba USA na UK.

Na mpaghara a, a ga-elebazi anya na nkowa di iche iche ufodu ndi okammuta nyerela gbasara atutu a. Philips (1999) kowara ekokritisizim dika atutu nnyocha agumagu ogbara ohu, nke nwekarichara mmasi n'ekerechi kacha puta ihe n'agumagu. Na Nkowa nke ya Gerrard (2004) kowara na ufodu ndi ntule agumagu n'usoro atutu kegburugburu achoputala na odachi na nsogbu ekere uwa anaghi emetuta naani ihe gbasara teknuzu, nchocha, ndorondoro ochichi, kama o na-emetutakwa omenala. Nke a bu eziokwu n'ihu na o na-abu e nwee odachi nke ekerechi, dika iju gbaa, o na-eweta oke mbibi, okachasi onwu mmadu nakwa nke ufodu ekerechi na-eku ume.

N'iga n'ihu, Abrams (2005) n'echiche nke ya kowara na ekokritisizim bu atutu na-eziputa edemede di iche iche na-eleba anya na mmekorita di n'etiti agumagu na agbata ihe ekerechi, nke a chikobara n'ihu na a choputara akparamagwa ojobo na nnukwu mmekpa ahụ mmadu na-enye ihe ekerechi. Tošić (2006) kwenyere ekokritisizim na-eleba anya na mmekorita di n'etiti agumagu na gburugburu mmadu maobu ka e si ziputa mmekorita di n'etiti mmadu na gburugburu ya n'agumagu. O kowara na atutu a bu usoro amumamu puru iche e si enyocha agumagu. Rigby (2008) kwadoro Tošić n'ihu na o kowara na atutu ekokritisizim na-eleba anya na mmekorita di n'etiti ekerechi na agumagu. O kowara na atutu na-eleba anya uwa site n'ikowaputa nnukwu uru ekerechi bara n'uwa.

Atụtụ a nwere usoro dị iche iche o si enyocha agumagu. Dịka Dobie (2012) si kọwaa, o nwere usoro na-achọputa ngalaba agumagu na-eziputa ekerechi elegharala anya. O nwekwara usoro metụtara atụtụ. Nke a na-eleba anya na mmekọrịta dị n'etiti ekerechi na omenala. Usoro ọzọ bụ nke na-achọputa ka e si ziputa ekerechi n'agumagu, ọrụ na uru ekerechi ahụ bara n'akwụkwọ agumagu a họtara na ụdị mmekọrịta e ziputara n'etiti ya na mmadụ. N'inyocha abụ ndị a hōrō, a ga-agbaso usoro a na-achọputa ka e si ziputa ekerechi n'agumagu, ọrụ na uru ekerechi ahụ bara n'akwụkwọ agumagu a họtara nakwa ụdị mmekọrịta e ziputara n'etiti ya na mmadụ. Nke a bụ usoro nnyocha agumagu otu ọkammụta n'agumagu Bekee a na-akpọ Cheryl Glotfelty (1996) chọputara. Ọ kọwara na usoro a abaarala ọtụtụ ndị onyocha atụtụ kegburugburu uru. Ebumnuche usoro a bụ ka e site n'agumagu kpọlite ma kwalite mmasị na nghọta ọhannaeze n'ilekọta na n'ichekwa ekerechi na gburugburu mmadụ.

Nkọwa na Ntule Abụ Ekerechi a hōrō

N'ebe a, a ga-enye nkọwa ma tuchakwa abụ ekerechi ndị a hōrō site n'akwụkwọ abụ a kpọrọ *Ije Uwa*, nke A.N. Okedjadi dere. A chọputara na e nwere abụ ekerechi dị iche iche e deputara n'akwụkwọ abụ a. Mana a hōrō ndị kara daba n'ebumnuche ederede a. Otu n'ime abụ ekerechi a hōrō n'akwụkwọ abụ a bụ “**Ọnwa**”. N'abụ a, a chọputara na odeabụ a ziputara ekerechi na ya. Ekerechi e ziputara na ya ka a na-akpọ Ọnwa. Dị ka anyanwụ, ọ na-aputakarị n'igwe ọkachasị n'oge abali. Ọ na-amalite ọrụ ya mgbe anyanwụ kwusiri nke ya.

Na nkeji nke mbụ, odeabụ a toro ekerechi a ma ziputakwa uru puru iche ọ baara ndị mmadụ, ọkachasị ndị Igbo. Ọ si,

Diokpara igwe!
Anyanwụ m hụrụ gi mara mma.
Ibe ji zuru ụwa ọnu
Ị dighi akpa oke
Otu ihe ọgaranya na nwa ogbenye ji wee hara
Igbo niile ji gi agu ụbọchi
Ị pụta obi aburuso anuri.

Site na nkeji abụ a, a ga-achọputa na odeabụ a nwere nnukwu mmasị n'ebe ekerechi a dị. Ọ kpọrọ ihe ekerechi a “Diokpara igwe”. Nke a na-egosi na ekerechi a kara nwe ezi ọndụ kari ekerechi ndị

ozọ na-apụta n'igwe. O webatara atumatuokwu a na-akpọ mburū n'ebe a iji gosiputa na ekerechi a nwere ezi onodu n'igwe ma dikwa nnukwu mkpa. O webatakwarā egbeokwu mgbe o si na onwa bu 'Ibe ji zuru uwa onu' nke a putara na ekerechi a pere mpe n'anya mmadu mana o na-enye uwa niile ihe. O kowakwara na o dighi akpa oke ma oli. Kama, o baara mmadu niile uru, ma ogaranya ma ogbenye. E mekwara ka a mata na o ka bara ndi Igbo uru n'ihi na ha ji ya agu ubochi ha. Nke a bu eziokwu n'ihi na ufodu ndi Igbo; okachasi ndi okenye na-ejikari ihe ekerechi a aguko ubochi ha. N'echiche ndi Igbo, ha kwenyere na ekerechi a anaghi aputa n'igwe mgbe niile. Kama, o na-aputakari kwa onwa. O na-enyere ha aka n'iguko ubochi ha. Ha choputara na o na-aputa ugboro iri na ato n'afu. Nke a mere na ndi Igbo na-enwekari onwa iri na ato n'afu. Nke a di iche na nke ndi Bekee n'ihi na ha nwere onwa iri na abuo.

Na nkeji nke abuo, odeabu a ziputara nkamma ekerechi a na oru puru iche Chukwu okike kenyerere ya ka o na-aru. O si;

Ihu gi bu so mma;
I ji aziza azacha obodo;
Ebe niile ana amukesi;
Ije aguwa agadi;
Umụ ntakiri ana awuli elu;
Obodo a na-ekpo oku;
Abali adika ututu;
Chi kere gi mere ihe ukwu.

Site na nkeji abu a, odeabu a kowara na ekerechi a mara mma. O webatara atumatuokwu a na-akpo mmemmadu mgbe o si, "I ji aziza azacha obodo". N'ebe a, odeabu weere akparamagwa e ji mara mmadu wee kowaputa oru puru iche iche ekerechi a na-aru. Nke a putara na ihe ekerechi a na-enye nnukwu ihe, nke na-eme ka ebe niile na-amukesi amukesi. Ihe a o na-enye na-enwekwa nnukwu mmetuta na ndu ndi okenye na umu ntakiri. O na-enye ha onu puru iche. O na-egosi na e nwere ezi mmekorita n'etiti mmadu na ihe ekerechi a. A na-enwekari udi onodu a n'oge abali n'ihi na a choputara na o bu naani n'oge abali ka onwa ji eti. Nke a na-eme ka abali dizie ka ututu. Na nkeji a, a ga-achoputakwa na udi ihe ekerechi a na-eweta kpalitere mmuo odeabu a n'uzo puru iche. Nke a mere o ji site n'abu a wee na-eto Chukwu kere ekerechi a na nkeji abu a.

Echiche odeabụ a na nke Nwadike (2003: 97) dabara nke ọma n'ihu na ọ si, “Mgbe ọbụla ọnwá ọhụrụ pụrụ n'igwe, ndị ọhaobodo na-egosi mmasị na obi uto n'ihu ọnwá ọhụrụ a. Ha na-eti mkpu ọnu, rịọ ọnwá ọhụrụ a ka o chekwaa ha ka ibe ya ndị lara ala siri chekwaa ha...”

N'iga n'ihu, na nkeji abụ nke atọ, odeabụ a kọwara na ụdị ebube Chukwu okike ji chọọ ekerechi a mma na-atụ n'ọnu. Ọ kọwakwara na ekerechi a nwekarịsiri mmetụta na ndụ ndị ntorobịa. Ọ si;

Ebube gi na-atụ n'ọnu;
Ụmụokoro na ụmụagboghọ na-atụ anya gi;
Maka ụrọ ha ibiri ọkụ;
Ọnwá bịawa ngwangwa!
Abụrụ okwu ha kpụ n'ọnu.

Site na nkeji a, a ga-achọputa na ihe odeabụ a na-akọwa gbasara “ụrọ ụmụokoro na ụmụ-agboghọ ibiri ọkụ” pụtara na ha na-ejikarị oge ọnwá na-eti wee na-egwu egwu. Ụdị egwu a ha ji oge a egwu ka a na-akpọ egwu ọnwá. N'oge gboo, n'ala Igbo, oge ọnwá na-eti nwere nnukwu ọndụ na ndụ ndị Igbo. Ọ bụ oge pụrụ iche ha na-eji wee na-egwu egwuregwu ọdịnaala ma na-enyekwa nkuzi ọdịnaala dī iche cihe dī ka ikpọ ọga, igba mgba, ikọ akukọ ifo. Ha na-esite n'ihe ndị a akuziri ụmụaka na-etolite etolite ime ezigbo omume na ikpa ezi agwa (Ogwudile, 2015 na Nnyigide, 2016) kwenyere na nke a. Mana n'oge ugbo a, nke a adighizi etu a n'ihu mmepe ndị ọcha wetara n'ala Igbo.

Kaasiladi, ọ bụrụ na a gbaso usoro atụtụ kegburugburu wee nyocha abụ a, a ga-achọputa na e ziputara ekerechi na ya. Ekerechi e ziputara na ya ka a na-akpọ ọnwá. N'abụ a, odeabụ a toro ekerechi a ma ziputakwa nkamma ya. E mere ka a mata na ọ kara nwe ezi ọndụ karịa ihe ekerechi ndị ọzọ na-aputakarị n'igwe. Ọ kọwakwara na ọ baara mmadụ nnukwu uru ma na-arukwara ya nnukwu ọrụ. Ya bụ na e nwere ezi mmekọrịta n'etiti mmadụ na ekerechi a. Nke a mere na ọ dighi akpa oke n'ebe ọgaranya na ogbenye nọ. Ọ na-enye ụwa niile ihe. Ọ baara ndị Igbo nnukwu uru. Ha ji ya agukọ ụbọchị ha. Nke a mere na ha, ọkachasi ụmuntakiri ha na-enwekarị obi anuri mgbe ọbụla ihe ekerechi a pụtara n'igwe. Ụdị ihe ọ na-enye na-eme ka ebe niile na-amukesi amukesi, ma na-ekpokwa ọkụ. Ọ na-eme abali adizie ka ututu. Ndị ntorobịa na-enwekwa oke ọnu mgbe ọnwá ji aputa n'ihu na ọ bụ oge pụrụ iche ha ji egwu egwu ọnwá. Odeabụ a jikwa abụ wee too Chukwu okike kere ihe ekerechi a n'ihu na o ji ebube wee chọọ ya mma. Site n'abụ a, a ga-achọputa na o nweghi mmekpaahụ ọbụla ihe ekerechi a na-enye mmadụ. Kama ọ baara mmadụ nnukwu uru. Ọ na-

arụkwara ya ọrụ pụrụ iche. Ọ bụ nke a mere odeabụ a ji wee were abụ a wee na-akpọlite mmasị na akọnauche ndị ọgụu, ọhannaeze n'ebe ekerechi a dị.

“**Mmiri Ozizo**” bụ abụ ekerechi ọzọ e sitere n’*Ije Uwa*” wee hōrọ. N’abụ a, a chọputata na e ziputara ekerechi na ya. Ekerechi a e ziputara bụ mmiri ozizo. Oge mmiri ozizo bụ oge pụrụ iche Chukwu okike kere maka mmiri izo. A maara oge a dị ka oge mmiri na-ezokarị. Ọ na-ewerekarị onọdụ mgbe oge ọkọchị maọbụ oge anwụ ọchicha kwusiri. Ọ bụ n’eligwe ka mmiri na-esi ezodata n’ala. Ọ na-abụ mmiri zosia, ala apitọ. Ọ bụ ala mpitọ na-egosi na mmiri zoro. Nke mere ndị Igbo ji atụ n’ilu sị na “Mmiri apughị izo ma ala amaghị.

Na nkeji abụ nke mbụ, odeabụ a kowara mmiri ozizo dị ka onye ozi Chineke. Nke a putara na ọ bụ Chineke na-enye ya ikike o ji ezo. Odeabụ a ziputakwara ilu a ndị Igbo na-atụ gbasara miri ozizo na nkeji a. Ọ sị;

Mmiri ozizo;
Ị pughị izo ma ala amaghị;
Ị bụ ojezi Chineke;
Ị naghị ekwo ekworo
Ị na-ezoro ndị ọma na ndị ọjọ.

Site na nkeji abụ a, odeabụ a mere ka a mata na ekerechi a anaghị akpa oke. Kama, ọ na-ezoro mmadụ niile.

Na nkeji abụ nke abụọ, odeabụ a ziputara nnukwu ọrụ pụrụ iche Chukwu okike kenye ekerechi a ka ọ na-arụ nakwa uru dị iche iche ọ baara mmadụ, anụmanụ nakwa ihe ndị ọzọ e kere eke. Ọ sị;

Mmiri ozizo;
Ihe niile na-eku ume;
Na-echere gi maka ndụ ọhụrụ.
Anụmanụ dị iche iche na-enwe obi uto.
Mmadụ niile na-elekwasị gi anya.
Maka ihe oriri dị iche iche.

Site na nkeji abụ a, a ga-achọputa na ekerechi a na-arụ ọrụ pụrụ iche. Ọ bakwaara mmadụ niile, anụmanụ dị iche iche na ihe ndị ọzọ e kere eke nnukwu uru. Ọ na-enye ihe niile na-eku ume ndụ

ohuru. O na-enyekwa umu anumanu obi utu. O na-eme ka akuku ubi, nke mmadu na-esi na ya enweta ihe oriri mee nke oma.

N'agbanyeghi oru oma niile a na uru ndi a ekerechi a baara, odeabu a ziputakwara mmekpaahu di iche iche o na-enye mmadu na nkeji nke ato na nke ano. O si;

...otutu mmadu na-achiri obi n'aka na obibia gi

Ebe obibi ha na-abu;

Odommire Betsaida.

Mmiri ozizo!

Mbize si n'aka gi abia.

Otutu ebe na-ejuputa n'atiti na apiti

Mmadu na ugboala ejuputa okporozo,

Site na nkeji abu ndi a, a ga-achoputa na ekerechi a na-emekpa mmadu ahụ n'ebe o di ukwu. Udi mmekpaahu o na-enye mmadu ne-eme ka otutu mmadu chiri obi n'aka ma mmiri kwadowe izo. Odeabu a ji odommire Betsaida wee tonyere etu mmiri si etojuputa n'ebe mmadu bi n'oge mmiri na-ezo. O ziputakwara nsogbu ekere uwa mmiri ozizo na-ebute. Nke ahụ bu mbize. O kowakwara na mmiri ozizo na-eme ka atiti na apiti juputa otutu ebe. Nke a na-eme ka mmadu na ugboala juputa okporozo. Nke a na-egosi na o na-egbochi njem mmadu. Nsogbu ekerechi a odeabu a ziputara ebe a bucha eziokwu. Mbize e nwere n'ebe di iche iche taa sitere n'idei mmiri ozizo. Ufodu kwa sitere n'akparamagwa ojoo mmadu. O buru na mmadu ruchi ebe idei mmiri si aga. O ga-akwara onwe ya uzo. Uzo a o na-akwara onwe ya mgbe ufodu na-ebutezi mbize. Nke a na-egosi na ihe ekerechi a na-akpa ike di egwu.

N'iga n'ihu, odeabu a mere ka a mata na uru ihe ekerechi a baara mmadu kariji mmekpaahu o na-enye mmadu. O ji nkeji abu nke ise wee ziputa ihe na-abukari onodu mmadu na anumanu di iche iche ma o buru na mmiri ezoghi n'oge ya. O si;

Ma o buru na i biaghi n'oge gi;

Otutu anu ohia na-anwu;

Nrianria na-efe efe na-esi n'ikuku ezuru ndi mmadu.

Agwu na-apia ndi mmadu utari.

Site na nkeji abụ a ga-achọputa na ekerechi a baara mmadụ nnukwu uru. Odeabụ na-akọwa na ọ bụrụ na mmiri ezoghi n'oge kwesiri ekwesị, na mmadụ niile na ihe niile na-eku ume ga-anọ na nnukwu nsogbu-otutu anumanu ga-anwu, mmadụ ga-ebute oria di iche iche na-efe efe, Nke na-egosi na mmiri ozizo na-ezochapu oria na-efe efe. A ga-achoputakwa na odeabụ a webatara atumatuokwu a na-akpo mmemmadu n'ahiri ikpeazu di n'abu a. O si, "Aguu na-apia ndi mmadu utari". Na nke a, o ji akparamagwa e ji mara mmadu wee tunyere udi mmekepahe ihe ekerechi a na-enye mmadu. O na-akowa na o buru na mmiri ezoghi, akuku ubi agaghi emeputa nri oriri. Onodu a ga-eme ka aguu were onodu wee nyuo umu mmadu anya.

A choputara na otutu ndi odeabu Igbo gbadoro ukwu n'isiokwu e ziputara n'abu a wee deputa abu ha. Echiche odeabu a na nke Onuoha (2006), n'abu ya o kporo "Mmiri" n'Akonache nke Ndunagum (2006) n'abu ya o kporo "Udummiri" n'Akonache yitere. Ha kwekoritara na mmiri na-abara mmadu, anumanu, akuku ubi nnukwu uru. Ha kwenyekwara na mmadu na-enweta uru na oghom site n'ekerechi a bu mmiri. Mana uru a na-erite na ya kariri oghom na-adi na ya. Ihe dizi iche Ndunagum ziputara n'abu ya bu na o kpotururu aha udi ulo di iche iche ebe mmiri di oke mkpa. Ha gunyere: "ulooru, uloahia, ulogwu, uloka na ulobibi".

Na nkeji abu ya nke ato, Okediadi gbakwara mmekepahe di iche iche ekerechi a na-enye mmadu n'anwu. o si;

Ihe na-atọ uto na-egbukwa egbu
I na-achupu umu mmadu n'ulo
Maa mee ha ndi na-enweghi ulo
Udummiri, echeta ebewe, ura agaghi n'anya
Umu ogbenye bi n'akpakara ulo
Ufodu ka i meworo odi ndu onwu ka mma
Otutu oria ka i na-ebute mgbe i na-abia
I na-egwu olulu n'okporo uzọ n'ejighi ngwu
Ewoo, oge gi kachasi eweta unwu.

Ihe ndi a niile odeabu a ziputara ebe a bucha nsogbu ekere uwa na mmekepahe di iche iche ekerechi a na-ewetara mmadu.

Kaosiladi, o buru na a gbaso usoro atutu kegburugburu wee nyochaa abu a, a ga-achoputa na e ziputara ekerechi n'abu a. Ekerechi e ziputara na ya bu mmiri ozizo. Odeabu a kowara na ekerechi a bu ojezi Chineke. Nke a na-egosi na o nwere oru puru iche Chukwu okike kenyere ya ka o na-arụ. Oru ahụ puru iche odeabu a ziputara o na-arụ bu na o na-enye ihe niile na-eku ume, mmadu, anumanu di iche iche, akuku ubi na ihe ndi ozo e kere eke ndu ohu. Nke a na-egosi na o baara ihe ndi a nnukwu uru. Ndu ha na-adi dabere na ya. E ziputakwara mmekpaahu di iche iche mmadu na-enweta ma o buru na mmiri zoo. Mmiri na-etojuputa n'ebe obibi mmadu. O na-ebute nsogbu ekere uwa a na-akpo mbize. O na-emekwa ka atiti na apiti juputa ebe di iche iche. Nke a na-egbochi njem mmadu na ugboala. Mana o buru na o zoghi, otutu anumanu na-anwu. Mmadu na-ebute oria na-efe efe. Aguu na-emenyukwa umu mmadu anya.

Site na nke a, a ga-achoputa na mmadu si n'ekerechi a enweta uru na oghom. Mana odeabu a kowara ya ka o doo anya nke oma na uru a na-enweta na ya kariri oghom di na ya. O bu nke a mere odeabu a ji wee gbado ukwu n'abu a wee na-akpolite mmasi na akonauche ndi oguu na ohanaze n'ebe ihe ekerechi a di ma na-echetakwara ha oke na oru diri ha n'ibelata akparamagwa ha ezighi ezi, nke na-enye ekerechi a ikike imekpa mmadu na ihe ndi ozo e kere eke ahụ.

Nchikota

N'ederede a, e nyochara abu ekerechi abuo a horo n'akwukwo a koro *Ije Uwa*. N'abu a koro "Onwa", odeabu a toro ekerechi a ma ziputakwa nkamma ya. E mere ka a mata na o kara nwe ezi onodu kariya ihe ekerechi ndi ozo na-aputakari n'igwe. O kowakwara na o baara mmadu nnukwu uru ma na-arukwara ya nnukwu oru. Ya bu na e nwere ezi mmekorita n'etiti mmadu na ekerechi a. O na-enye uwa niile ihe. O baara ndi Igbo nnukwu uru. Ha ji ya aguko ubochi ha. Ndi ntoria na-enwekwa oke onu mgbe onwa ji aputa n'ih na o bu oge puru iche ha ji egwu egwu onwa. A bia n'abu a koro "Mmiri Ozizo", a choputakwara na ekerechi a baara mmadu uru puru iche ma na-emekpakwa mmadu ahụ n'ebe o di ukwu. Odeabu a ziputara nnukwu oru puru iche Chukwu okike kenyere ekerechi a ka o na-arụ nakwa uru di iche iche o baara mmadu, anumanu nakwa ihe ndi ozo e kere eke. O na-enye ihe niile na-eku ume ndu ohuru. O na-enyekwa umu anumanu obi utu. O na-eme ka akuku ubi, nke mmadu na-esi na ya enweta ihe oriri mee nke oma. N'aka nke ozo, e ziputakwara mmekpaahu di iche ekerechi a na-enye mmadu. Udi mmekpaahu o na-enye mmadu ne-eme ka otutu

mmadu chiṛi obi n'aka ma mmiri kwadowe izo. Odeabu a ji oḍommiri Betsaiḍa wee tunyere etu mmiri si etojuputa n'ebe mmadu bi n'oge mmiri na-ezo. O ziputakwara nsogbu ekere uwa mmiri ozizo na-ebute. Nke ahū bu mbize. O kowakwara na mmiri ozizo na-eme ka atiti na apiti juputa otutu ebe. Nke a na-eme ka mmadu na ugboala juputa okporouzo. Nke a na-egosi na o na-egbochi njem mmadu. N'ihini nke a, ederede nchocha a na-ekwusi ike na o di mkpa ka e site n'agumagu Igbo kpelite mmasi na akonauche ohanaze, okachasi nke ndi nkuzi, umu akwukwo, ndi oguu, ndi onyocha, ndi okammuta na ndi niile nwere mmasi na ntolite agumagu Igbo n'ileketa, ichekwa na ikwalite onodu ekerechi n'agumagu Igbo na gburugburu mmadu.

EDENSIBIA

- Abrams, M.H. (2005). *A Glossary of Literary Terms*. USA: Thomson Higher Education.
- Anozie, C.C. (2007). *Uche bu Akpa*. Onitsha: Varsity Press.
- Asika, E.I. (2014). *New Perspectives in Poetry*. Awka: SCOA Heritage.
- Bergthaller, H. (2014). "What is Ecocriticism" URL: [http://www.easlce.eu/abut.u/...](http://www.easlce.eu/abut.u/) Accessed: 17th August, 2014.
- Dobie, A. B. (2009) *Theory into Practice: An Introduction to Literary Criticism*. Boston: Wadsworth.
- Dobie, A. B. (2012) *Theory into Practice: An Introduction to Literary Criticism*. Boston: Wadsworth.
- Ekwealor, C. (2009) *Agumagu Ederede Igbo*. Nsukka: Paschal Communications.
- Gerrard, G. (2004). *Ecocriticism*, London: Routledge. URL: <http://www.else.org.uk>. Accessed: 17th August, 2014.
- Glotfelty, C. (1996). "The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology" in Glotfelty, C. and Harold, F. (Eds.), *Literature and Ecology*. Athens: University of Georgia Press.
- Ndunagum, U. H. (2006). "Udummiri" n'*Akonuche*. Obosi: Pacific Publishers.
- Nwadike, I. U. (1992) *Ntoala Agumagu*. Nigeria: Ifunanya Publishers.
- Nwadike, I. U. (2003) *Agumagu Odinala Igbo (Igbo Oral Literature)*. Nimo: Rex Charles & Patrick.
- Nnyigide, N.M. and Okoye, A. N. (2016), "Igbo Folktales and Igbo Youth Development: The Need for Revitalization of Igbo Folktales" a paper presented at the School of General Studies,

Nnamdi Azikiwe University, **Awka** Maiden Conference on the theme; General Studies: Foundation for a rounded Tertiary Education, 26th-28th May, 2016.

- Ogwudile, C. C. (2015). "Egwu Onwa", in Udechukwu, G.I., Ogbuagu, J.O. and Nnyigide, N.M. (Eds.) *Omumu Agumagu na Omenala Igbo*, Enugu: Format. Pp. 87-89.
- Okediadi, N. A. (2003). *Ije Uwa*. Enugu: Fulladu Publishers.
- Onyekaonwu, G.O. (1986). "The Development of Modern Igbo Prose Fiction, 1933-1983: An Historical and Stylistic Survey", Ph.D. Thesis of the University of Ibadan, Nigeria.
- Onyekaonwu, G.O. (2006). "Emenyonu's Concept of the Igbo Novel: A Critical Appraisal in Agbodike, C.C. and Umeasiegu, R.N. (Eds.) *UNIZIK Journal of Arts and Humanities*, Vol. viii Enugu: Hunicon pp:138-151.
- Onuoha, J.A. (2006). "Mmiri" in Nwadike, I. U. (Ed.). *Akonauche Obosi*: Pacific Publishers. Pp. 194.
- Philips, D. (1999), "Ecocriticism, Literary Theory and the Truth of Ecology" in *New Literary History*, John Hopkins University. John Hopkins, pp. 577-602. URL: <http://www.jstor.org/stable/...> Accessed 14th January, 2010.
- Rigby, K. (2008). "Ecocriticism" in Welfreys, J. (Ed.). *Introducing Criticism at the Twenty-First Century*. Edinburgh: Edinburgh Press, pp. 131-78.
- Tosić, J. (2006). "Ecocriticism-Interdisciplinary Study of Literature and Environment" in Working and Living Environmental Protection, pp. 43-50 URL: googlesearch.org. Accessed 17th August, 2014.
- Ugonna, N. (1982). "The Growth of Igbo Poetry", *Journal of Society for Promoting Igbo Language and Culture*. No. 1, pp. 20-25.